

Reformationen

Dansk-Historieopgave

af Xxx Xxx, 2.f

201x

Vejleder Mads Blom

1. Indledning	s. 3
2. Redegørelse	s. 3
2.1 Redegørelse for tidligere reformatoriske bevægelser	s. 3
2.2 Redegørelse for de samfundsforhold, der lå til baggrund for Reformationen	s. 4
▪ De politiske forhold	s. 4
▪ De økonomiske forhold	s. 4
▪ De kulturelle forhold	s. 5
▪ De sociale forhold	s. 5
2.3 Redegørelse for Reformationen i Danmark	s. 6
3. Analyse	s. 6
3.1 Analyse af Christian III's forordning ang. Reformationen i Danmark	s. 6
3.2 Analyse af et uddrag fra Poul Helgesens angreb på reformationsbevægelsen	s. 8
4. Diskussion	s. 9
5. Konklusion	s. 10
6. Litteraturliste	s. 11

1. Indledning

I år 1517 offentliggjorde den tyske munk Martin Luther 95 teser, hvori han kritiserede den katolske kirkes misbrug af afladshandelen. Dette blev begyndelsen på den periode, som i dag betegnes som Reformationen. I løbet af den første halvdel af 1500-tallet kæmpede humanister, der delte Luthers synspunkter, for en reformation af kirken. Reformationen splittede kirken i to trosretninger; den traditionelle katolicisme og den reformerede protestantisme.

rys 18/3/12 15:20

Kommentar: godt

Luther var ikke den første, der forholdt sig kritisk til den katolske kirke. Der var, mere end hundrede år forinden, set eksempler på andre reformatoriske bevægelser, men ingen havde formået at opnå den samme succes, som Luther senere fik.

Jeg vil i denne opgave undersøge hvilke faktorer der muliggjorde, at Reformationen kunne gennemføres i 1500-tallet, når det ikke tidligere var lykkedes. Dette vil jeg gøre med fokus på de politiske og de økonomiske faktorer. Jeg vil redegøre for de samfundsforhold, der lå til baggrund for Reformationen samt for Reformationens forløb i Danmark. Herefter vil jeg analysere to kilder og ud fra dem fastlægge nogle af de faktorer, der spillede ind. Til sidst vil jeg diskutere sammenhængen mellem de samfundsforhold, jeg redegør for, og det jeg finder frem til i min analyse.

rys 18/3/12 15:21

Kommentar: meget fin indledning

2. Redegørelse

2.1 Redegørelse for tidligere reformatoriske bevægelser

Som nævnt i indledningen var Martin Luther ikke den første, der forholdt sig kritisk til den katolske kirke. Allerede i det 14. århundrede havde den engelske teolog, John Wycliffe, gjort sig bemærket med sin kritik af pavekirken opfattelse af sakramenterne. Han påpegede desuden Bibelens autoritet over for pavens, og hævdede at kirken skulle være underlagt den verdslige magt, idet gejstligheden ikke levede i overensstemmelse med Guds ord.¹

Den tjekkiske reformator, Jan Hus, var inspireret af Wycliffes tanker. Hus så særligt kritisk på kirkens enorme rigdom, og ligesom Wycliffe mente han ikke, at præsterne levede det sande kristenliv, som Bibelen beskrev.²

¹ Den Store Danske, Gyldendals åbne encyklopædi, Artikel: John Wycliffe, www.denstoredanske.dk

² Den Store Danske, Gyldendals åbne encyklopædi, Artikel: Jan Hus, www.denstoredanske.dk

På trods af at hverken Hus eller Wycliffe formåede at gennemføre den reformation de talte for, spillede deres tanker en stor rolle for fremtidige reformatorer, såsom Martin Luther, og de anses derfor som nogle af Reformationens forløbere.

rys 18/3/12 15:24

Kommentar: fint og opbyggeligt

2.2 Redegørelse for de samfundsforhold, der lå til baggrund for Reformationen

De politiske forhold

Europa var i begyndelsen af det 16. århundrede et stændersamfund, hvor gejstligheden optrådte som første stand, idet deres opgave bestod i at give folket frelse, hvilket blev anset som den vigtigste opgave. Herefter kom adelen, hvis opgave det var at forsvare riget. Tredje og fjerde stand var borgere og bønder, hvis opgave bestod i hhv. at drive håndværk og handel og i at producere mad til riget. Stændersamfundet blev opfattet som en guddommelig indstiftet rangorden. Kirken udgjorde derfor en betydelig magtfaktor i Europa³, og kirke og stat var på dette tidspunkt så sammenflettet, at det var umuligt for de fleste at forestille sig en adskillelse af det verdslige og det gejstlige.

rys 30/4/12 20:52

Kommentar: fint opstillet note, men husk efternavn først

rys 18/3/12 15:24

Kommentar: godt

Datidens Tyskland, hvorfra Reformationen udsprang, var opdelt i mindre fyrstedømmer, som alle var underlagt den tysk-romerske kejser Karl V, der i øvrigt herskede over store dele af Europa. Kejseren var allieret med Paven, hvilket forstærkede hans magt. Mange fyrster så derfor en fordel i Reformationen, idet en svækket kirke ville svække kejserens magt, hvilket i sidste ende ville betyde, at de enkelte fyrster ville få mere magt og større råderet over deres fyrstedømme. Borgerskabet så ligeledes Reformationens fordele, idet de ønskede at bryde med samfundets hierarki, således at de selv ville få mere magt på bekostning af højadelen⁴.

rys 18/3/12 15:29

Kommentar: fint

De økonomiske forhold

Udover den enorme politiske magt pavekirken havde, rådede denne også over enorme rigdomme og jordområder i Europa. Kirkens rigdom bundede bl.a. i de indtægter man havde i forbindelse med besættelse af kirkelige embeder, og som øverste autoritet stod kirken desuden for afgørelsen af forskellige retssager, hvilket man også tjente godt på⁵. Derudover var afladshandel en enorm indtægt for kirken. Man hævdede, at den almene befolkning, ved køb af et afladsbrev, kunne få del i de gode gerninger, som helgener og gode kristne med tiden havde optjent, og som kirken nu rådede over. Således kunne man afkorte den tid, man ved sin

³ Kim Bech Danielsen m.fl., *Fokus 1: Fra Antikken til Reformationen*, Gyldendal - Nordisk Forlag A/S, 2007, s. 186

⁴ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 187

⁵ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 186

død skulle tilbringe i skærsilden for at blive rensset for egne synder.⁶ Denne rigdom blev af mange opfattet som ulogisk, idet den stod i kontrast til Jesus, der havde levet et ydmygt liv i fattigdom.

rys 18/3/12 15:30

Kommentar: ok

De fleste fyrster så skævt til afladshandelen og var generelt imod de store pengesummer, der forsvandt til Rom og dermed ikke ydede nogen gavn for omsætningen i deres eget rige. De var derfor interesserede i en ændring af den måde, kirkens økonomi blev forvaltet på⁷. Da afladshandel var den tradition, som Martin Luther som udgangspunkt ønskede at gøre op med, kan man tænke sig, at mange fyrster var tiltrukket af de økonomiske fordele, de kunne se ved Reformationens gennemførelse.

rys 18/3/12 15:31

Kommentar: godt afsnit

De kulturelle forhold

Et andet af Martin Luthers kritikpunkter var, at han mente, at den latinske Bibel, som kirken havde benyttet sig af siden det 5. århundrede, var præget af fejloversættelser. Han brød sig ikke om, at kirken, der havde eneret på at fortolke Biblen, kunne bestemme, hvad der var den rette tro, og han ønskede derfor Biblen oversat, således at den almene befolkning også havde mulighed for at læse og fortolke den kristne tro⁸. Indtil da havde kirken fungeret som mellemlid i kommunikationen mellem Gud og mennesket. Det var dette mellemlid reformatorerne ønskede at fjerne, idet de hævdede, at intet menneske stod tættere på Gud end et andet.

En kulturel faktor, der spillede en stor rolle for Reformationens gennemførelse, var bogtrykkerkunsten, der blev opfundet i midten af 1400-tallet. Udover at muliggøre en effektiv oversættelse af Biblen til de europæiske folkesprog, blev opfindelsen brugt til at sprede reformatorernes budskab vha. flyveblade o.l.⁹

rys 18/3/12 15:33

Kommentar: fint

De sociale forhold

De mange penge, der forsvandt ud af fyrstedømmerne, resulterede i stigende fødevarepriser. Dette skabte et enormt økonomisk skel mellem de forskellige samfundsgrupper. Højadelen tjente på de stigende priser, idet de kunne sælge for mere end de forbrugte, men for lavadelen og for store grupper af byernes borgere medførte situationen, at de blev udsat for et enormt økonomisk pres. Bønderne var yderligere presset af den befolkningstilvækst, der var sket i løbet af 1400-tallet, samt af øgede afgifter til både kirke og stat, hvilket bevirkede at mange af

rys 18/3/12 15:33

Kommentar: nævnt pest

⁶ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 189-190

⁷ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 186

⁸ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 187

⁹ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 195-196

dem ikke havde jord til at brødføde deres egen familie.¹⁰ Mange bønder tolkede Luthers tanker om det kristne menneskes frihed som en opfordring til sociale oprør, hvilket førte til et såkaldt bondeoprør i Tyskland omkring år 1525¹¹. Luther brød sig ikke om de sociale konsekvenser, hans tanker havde fået. Han tog kraftigt afstand til bondeoprørerne, da samfundsomvæltninger som disse ikke havde været målet med hans reformatoriske idéer.

2.3 Reformationen i Danmark

De reformatoriske tanker bredte sig til Danmark i 1520'erne. Her var det i første omgang borgerne, der tilsluttede sig Reformationen, men kong Christian II så hurtigt fordelene ved omvæltningen. Han nåede at gennemføre reformer der styrkede kongemagten, samt at indføre et forbud mod at der blev betalt til Rom, når et kirkeligt embede blev besat, før adelen i 1523 gjorde oprør mod ham, og tvang ham til at flygte til Nederlandene.¹² Hans efterfølger Frederik I måtte, efter krav fra adelen, underskrive en håndfæstning, hvori han lovede at bekæmpe lutheranerne, før han kunne indtage tronen. Han turde dog ikke sætte sig op imod de reformatoriske bevægelser, og så længe han regerede, var det ikke til at sige, hvilken drejning Reformationen ville tage i Danmark. Ved Frederik I's død kunne adelen ikke blive enige om, hvem der skulle følge ham som konge. Adelen tøvende medførte at der i 1534 udbrød borgerkrig, den såkaldte Grevens Fejde. En krig som Frederik I's søn, den lutheranske hertug Christian, vandt. Hermed blev Reformationen gennemført i Danmark.¹³

Hidtil havde kongen, kirken og adelen hver ejet en tredjedel af den danske jord, men efter Reformationen blev kirkens jord fordelt ligeligt mellem adelen og kongen.

rys 18/3/12 15:35

Kommentar: en rigtig god redegørelse, der skaber et godt grundlag for analyse

3. Analyse

3.1 Analyse af Christian III's forordning angående Reformationen i Danmark¹⁴

Efter sin sejr i Grevens Fejde indtog Christian III tronen i Danmark, og ved samme lejlighed indførte han Reformationen i det danske rige. I den forbindelse udsendte han en forordning, der fremstillede de ændringer riget ville opleve ved Reformationens indførelse.

Jeg vil ved hjælp af kildekritik analysere denne kilde, for at finde frem til hvilke politiske og økonomiske interesser kongen havde, da han i 1536 indførte Reformationen i Danmark.

rys 18/3/12 15:36

Kommentar: det behøver du ikke skrive

¹⁰ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 186-187

¹¹ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 197

¹² Kim Bech Danielsen, 2007, s. 201

¹³ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 202

¹⁴ Peter Frederiksen m.fl., *Grundbog til Danmarkshistorien*, Systime, 2006, s. 88-89

I sin forordning lægger Christian III ud med at tage afstand fra den nyligt overståede krig, ved at beskrive begivenheden med negativt ladede ord, såsom ulykke, mord, rigets skadelige fordærv osv. Han udtrykker på denne måde sin medfølelse for de menneskeliv, der er gået tabt i krigen, hvilket kan sætte ham i et godt lys hos den store del af befolkningen, der på den ene eller den anden måde har lidt under krigen. Dernæst søger han at udpege en synder, som rigets befolkning kan give skylden for den ulykke, som Grevens Fejde bragte over riget. Denne skyld placerer han hos bisperne. Hans argument for dette er, at bispernes tøven omkring valget af den nye konge har været den primære årsag til borgerkrigen. Han fremstiller det endda således, "at bisperne her i riget ikke i rette tid, som de vel ellers skulle have gjort, har udvalgt en konge, men har forhindret det (...) med største flid"¹⁵. I citatet hentyder han altså til, at bisperne med vilje har undgået at indsætte en ny konge. Således formår han at gøre bisperne til rigets fjender, og udover at fremstille sig selv som redningen, idet han lover at afsætte bisperne fra deres embede, danner han her også grobund for når han i det efterfølgende afsnit skal argumentere for indførelsen af Reformationen i Danmark.

rys 18/3/12 15:37

Kommentar: hmmm... Jeg tænker mere orden overfor kaos...

rys 18/3/12 15:41

Kommentar: du mangler lidt om kommunikationssituationen. Hvem er umiddelbart modtagerne?

rys 18/3/12 15:38

Kommentar: jeg savner enten citater eller noter

Han pålægger bisperne yderligere skyld ved at hævde, at de hidtil ikke har prædikeret Guds sande ord for menigheden. Han beskylder dem ligefrem for at have sat sig op imod Gud, og han påstår at de "mere har opført sig efter den verdslige stand og prægtighed."¹⁶ Altså at det har været de materialistiske rigdomme, der har været drivkraften for deres handlinger, frem for deres kærlighed til Gud. Her tager han fat i den kritik, som reformatorerne hele tiden har fremstillet mod kirken. Han behager dermed danske reformatoriske bevægelser, samtidig med at han efterlader befolkningen med en følelse af at være blevet snydt af den katolske kirke. Hermed sikrer han sig en åbenhed i forhold til Reformationen, selv hos dem som endnu ikke er blevet grebet af de reformatoriske tanker.

rys 18/3/12 15:38

Kommentar: godt

rys 18/3/12 15:39

Kommentar: vigtig pointe

rys 18/3/12 15:40

Kommentar: den måtte du godt have gentaget som en service. Hjælp din læser

rys 18/3/12 15:41

Kommentar: men mest af alt behager han vel adelen?

Først sent i forordningen kommer de personlige fordele, Reformationen har for Christian III, til udtryk. Han beskriver, hvordan alle værdier, alle ejendomme og al jord der før var kirkens, nu til evig tid skal tilhøre kongen. Hans begrundelse for dette er, at "hvis noget angreb kommer på riget (...) at man desto bedre kan formå at modstå det, og ikke mere skal have behov for at beskatte rigets menige indbyggere."¹⁷ Han formår her at fremstille sin inddragelse af kirkens værdier, som en økonomisk og tryghedsvækkende fordel for rigets indbyggere.

Den sidste del af forordningen omhandler de fordele, adelen vil få ved Reformationens indførelse. Christian III fremhæver at der vil "være behov for at der forordnes nogle mærkeligt

¹⁵ Peter Frederiksen, 2006, s. 88

¹⁶ Peter Frederiksen, 2006, s. 89

¹⁷ Peter Frederiksen, 2006 s. 89

*vise og lærde mænd*¹⁸ som skal sørge for, at rigets sognepræster prædiker Guds sande ord samt at landets skoler bevares. De vise og lærde mænd, kongen omtaler, er adelen, og han behager hermed disse ved at understrege hvor vigtig en rolle de spiller i dette nye samfund. Der fremstilles også økonomiske fordele, idet kongen vil reformere tiendet¹⁹, således at en tredjedel af denne nu skal betales til kongen, så han kan finansiere adelens løn i deres nye opgave. Til sidst lægger han vægt på den magt, han vil tillægge adelen i form af retten til at bestemme fuldstændigt over egne bønder og tjenere. En magt som hidtil har været delt mellem kongen og adelen, og som har skabt megen splid mellem disse. Hermed tager han desuden afstand fra tidligere stridigheder mellem konge og adel.

rys 18/3/12 15:43

Kommentar: godt

Tretten år forinden var den tidligere konge Christian II blevet fordrevet fra landet af adelen, som følge af hans tilslutning til de reformatoriske tanker. I forordningen kan det derfor ses som en nødvendighed for Christian III tydeligt at fremhæve en mængde fordele for adelen, der hele tiden har forholdt sig noget tøvende til disse nye tanker, for at sikre sig mod at de igen gør oprør mod kongen.

rys 18/3/12 15:46

Kommentar: har du ikke glemt forandringen af magten i rigsrådet?

Man kan argumentere for, at Christian III i denne forordning benytter sig af en mængde retoriske virkemidler for at sikre sig en så stor opbakning blandt befolkningen og adelen som muligt. Forordningen er bygget op således, at kongen begynder med at skabe en negativ stemning og en mistillid til den gamle kirke, før han begynder at tale om de konkrete ændringer Reformationen vil medføre i Danmark. Han sørger desuden for konstant at fremhæve de fordele, det vil få for landets indbyggere, og han camouflerer hermed sin egen enorme økonomiske vinding. Forordningen kan ses som en glorificering af den samfundsudvikling der senere måtte følge. Kongens troværdighed i forhold til det han rent faktisk taler om, nemlig Reformationens fordele for borgerne og adelen, kan derfor diskuteres, men forsøger man at forklare, hvorfor kongen vælger at lægge fokus på disse emner, bliver hans personlige interesse i at svække kirkemagten tydelig.

rys 18/3/12 15:47

Kommentar: Du taler om troværdighed i forhold til noget. Sådan skal det gøres

rys 18/3/12 15:47

Kommentar: godt

3.2 Analyse af et uddrag fra Poul Helgesens angreb på reformationsbevægelsen

rys 18/3/12 15:47

Kommentar: note

Poul Helgesen var en dansk munk som, på trods af sin afsky til Luthers tanker, var blandt de første til at introducere disse i Danmark. Helgesen kritiserede store dele af den reformatoriske tankegang, men forholdt sig dog samtidig, bl.a. i denne kilde, kritisk til den

¹⁸ Peter Frederiksen, 2006 s. 89

¹⁹ Afgifter til kirken

måde, hvorpå den katolske kirke praktiserede kristendommen.²⁰ Kilden er skrevet under Reformationens udbredelse i Europa. Jeg vil analysere kilden ved hjælp af kildekritik, med et særligt fokus på modtendenser, der kan forklare hvilke politiske og økonomiske faktorer, der lå til baggrund for Reformationen.

rys 18/3/12 15:48

Kommentar: godt

I størstedelen af teksten beskriver Poul Helgesen sine tanker omkring det, han kalder det lutheranske kætteri. Dette gør han med så megen nedlaidenhed, at der ingen tvivl kan være om hans foragt for Luther og hans tilhængere. Lutheranerne beskriver han som nogle der "i den grad havde sat sig i hovedet, at de burde være fri (og det var Luther skyld i!), det vil sige at de skulle have lov til at synde så meget dem lystede."²¹ Han udtrykker tydeligt sin utilfredshed med de mange tilhængere, heriblandt den såkaldt kirkerøvende konge, som Reformationen har fået da "lutheriets gift sneg sig gennem hele Jylland"²², og med den måde hvorpå disse er begyndt at fralægge sig de kristne traditioner. Til sidst i teksten beskriver han hvordan en gruppe lutheranere i raseri har terroriseret Vor Frue kirke.

rys 18/3/12 15:48

Kommentar: fint

rys 18/3/12 15:49

Kommentar: ????

Helgesens sprog er meget groft og ærligt, og hans foragt for lutheranerne kommer kraftigt til udtryk i teksten. Kilden er desuden farvet af, at den er skrevet midt under de begivenheder den beskriver, og at Helgesens had til lutheranerne derfor er på sit højeste. Den er derfor noget utroværdig i forhold til at gengive begivenheder såsom **billedestormen** i Vor Frue kirke, da Helgesen på ingen måde forholder sig upartisk til situationer som denne. Det interessante ligger i den modtendens der ses i begyndelsen af kilden. Inden Helgesen giver sig i kast med sin nedgørelse af lutheranerne nævner han nemlig, at kirken, "ved at misbruge sin myndighed og sit hverv i alt for høj grad gav (...) årsag til selve Lutheriet."²³ Han kritiserer kirkens grådighed og mener, at Paven har udnyttet sin magt i en sådan grad, at kirken selv er skyld i den modstand, der er opstået mod dem. Det at Helgesen, på trods af sin holdning til lutheriet, stadig forholder sig kritisk til kirkens økonomiske magt, er en modtendens, som gør denne del af kilden meget troværdig. Det kommer altså her til udtryk, at kirkens formue på dette tidspunkt var så enorm, at selv de, der ikke delte de reformatoriske intentioner, var forargede.

rys 18/3/12 15:49

Kommentar: godt

rys 18/3/12 15:49

Kommentar: flot analyse

4. Diskussion

Det fremgår af kilderne, at Reformationen dels blev muliggjort af de magthavende instansers interesser og dels af en generel modstand, der var opstået mod kirkens velstand og morale

²⁰ Kristendom.dk, Rasmus Mærkussen, *Poul Helgesen - de danske reformatorers mentor*, 4. maj 2011

²¹ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 208

²² Kim Bech Danielsen, 2007, s. 208

²³ Kim Bech Danielsen, 2007, s. 207

forfald, selv hos den del af befolkningen der som udgangspunkt ikke støttede op om Reformationen. Helgesen påstår at kirken, med sin grådighed, selv har givet anledning til de reformatoriske tanker. Her kan dog nævnes, at de samfundsforhold, som jeg redegjorde for tidligere, på mange måder lagde op til en form for oprør eller protest. De voksende økonomiske uligheder mellem de forskellige samfundsgrupper udgjorde i stigende grad et problem, både for de fattige bønder, men også for herremændene, der ikke længere kunne opkræve så høje skatter fra deres vasaller, som de kunne ønske. Mange fyrster var i øvrigt godt trætte af de store summer, deres rige måtte betale til Rom, da dette medvirkede til at nedbryde rigets egen økonomi. De ønskede desuden at bryde med stændersamfundet, hvor kirken fungerede som øverste instans, således at de selv ville få mere magt. På samme måde ønskede højtstående borgere at bryde med samfundets hierarki. Også her var det udsigten til mere magt, der lå til grund for denne interesse i Reformationen. Sidst men ikke mindst ejede kirken, som nævnt, store jordområder og ejendomme, som andre magthavere ønskede at få fingrene i. Dette kommer klart til udtryk i Christian III's forordning, hvor det er tydeligt at se, hvad han økonomisk set får ud af Reformationen, idet han som konge overtager al kirkens værdi.

rys 18/3/12 15:53

Kommentar: godt

Det er altså den stigende utilfredshed omkring samfundets opbygning, der har bredt sig blandt de forskellige samfundsgrupper, der ligger til grund for den store opbakning til Reformationen. Denne utilfredshed bunder dog i høj grad i kirkens enorme rigdom, og i den magt det gejstlige havde i samfundet. Poul Helgesen kan derfor have ret, når han siger, at kirken selv er skyld i Reformationen, idet de med deres økonomiske grådighed har skabt et samfund med så stor social ulighed og med så megen magt samlet på et sted.

rys 18/3/12 15:53

Kommentar: men så forholder du dig jo ikke mentalitetshistorisk til problematikken.

5. Konklusion

Det var i høj grad politiske og økonomiske faktorer, der spillede ind ved Reformationens gennemførelse. De økonomiske faktorer bunder i kirkens store opkrævninger fra de europæiske lande, samt den økonomiske forvaltning af disse. Der skabes et enormt økonomisk skel i samfundet, hvilket medfører at mange, på trods af at de ikke som udgangspunkt var tilhængere af de reformatoriske bevægelser, begynder at se skævt til kirkens grådighed, og dermed bliver utilfredse med det samfund de lever i.

Af politiske faktorer er det i høj grad den interesse, som de resterende magthavere har i kirkens enorme magt i samfundet, der driver Reformationen fremad. Mange magthavere ser en idé i at svække kirken, da dette vil styrke deres egen magt.

Mange af de faktorer, der muliggjorde Reformationen, udspringer altså af utilfredsheden med kirkens rolle i samfundet, selvom denne utilfredshed langt fra kun omhandlede teologiske uenigheder.

rys 18/3/12 15:54

Kommentar: fint

6. Litteraturliste

- Den store danske, Gyldendals åbne encyklopædi, *Artikel: John Wycliffe*
http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Religion_og_mystik/Anglikanske_kirke/John_Wycliffe
Lokaliseret d. 8. februar 2012
- Den store danske, Gyldendals åbne encyklopædi, *Artikel: Jan Hus*
http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Religion_og_mystik/Reformationen_og_lutherske_kirke/Jan_Hus
Lokaliseret d. 8. februar 2012
- Kristendom.dk, Rasmus Markussen, *Poul Helgesen - de danske reformatorers mentor, 4/5-11*
<http://www.kristendom.dk/artikel/416312:Reformationens-hovedpersoner--Poul-Helgesen--de-danske-reformatorers-mentor>
Lokaliseret d. 9. februar 2012
- Kim Bech Danielsen m.fl., *Fokus 1: Fra antikken til reformationen*, Gyldendal - Nordisk Forlag, 2007
- Peter Frederiksen m.fl., *Grundbog til Danmarkshistorien*, Systime, 2006

rys 18/3/12 15:55

Kommentar: efternavn først